

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკონომიკის და ბიზნესის ფაკულტეტი

ნინო ჯანელიძე

**“სოციალური მეწარმეობა და მისი განვითარების პერსპექტივები
საქართველოში”**

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად
წარმოდგენილი დისერტაციის

ავტორ ე ფ ე რ ა ტ ი

თბილისი 2021

სარჩევი

შესავალი	3
თავი 1. სოციალური მეწარმეობის კვლევის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები...9	
თავი 2. სოციალური მეწარმეობის განვითარების რეგიონული თავისებურებანი	11
თავი 3. ბიზნეს-მოდელების სპეციფიკა სოციალურ მეწარმეობაში	13
თავი 4. სოციალური მეწარმეობის ემპირიულად დასაბუთებული მოდელები საქართველოში	15
დასკვნა	18
გამოქვეყნებული ლიტერატურა	20

შესავალი

სოციალური მეწარმეობა არ არის ახალი მოვლენა, თუმცა უკანასკნელ პერიოდში მან განიცადა ჯერ არნახული აღმავლობა მთელ მსოფლიოში და მათ შორის საქართველოშიც. ამასთან, ვითარდება როგორც სოციალური მეწარმეობის პრაქტიკა, ასევე მისი სამეცნიერო კონცეპტუალიზაცია. ეს განპირობებულია იმით, რომ ერთი მხრივ, შეინიშნება სოციალურ პრობლემათა მთელი კომპლექსის გამწვავება, ხოლო მეორე მხრივ – საზოგადოების უუნარობა გადაჭრას ეს პრობლემები საბაზრო ეკონომიკისა და სახელმწიფო მხარდაჭერის ტრადიციული მეთოდებით.

მიუხედავად სოციალური მეწარმეობის ბიზნეს-მოდელების შესახებ ლიტერატურის უკვე არსებობისა, მაინც არასაკმარისად არის წარმოდგენილი ემპირიული კვლევები, რომელთა მეშვეობითაც მოხდება ძირითადი ტიპების სისტემური გამოყოფა. მოცემული საკვლევით თემის აქტუალობას ხაზს უსვამს ქართული საწარმოების გამოცდილებაზე დაყრდნობით დაწერილი სამეცნიერო ნაშრომების სიმწირეც. სოციალური მეწარმეობის ძირითადი ბიზნეს-მოდელების გაგებასა და მათი ფორმირების ინსტიტუციურ თავისებურებებს აქვს დიდი მნიშვნელობა, როგორც პრაქტიკული, ასევე თეორიული თვალსაზრისით, რამდენადაც შეუძლია სოციალური მეწარმეობის ფორმით საქმიანობის განმახორციელებელი ორგანიზაციის ფუნქციონირების ეფექტიანობის გაზრდა და მისი განვითარების თეორიაში განსაზღვრული კონცეპტუალური სიცხადის შეტანა.

მოცემული კვლევის აქტუალობა, ერთი მხრივ, მდგომარეობს სოციალური მეწარმეობის როლისა და მნიშვნელობის წინა პლანზე წამოწევაში მთელ მსოფლიოში, ხოლო მეორე მხრივ, ემპირიული კვლევების ჩატარების აუცილებლობაში სოციალური მეწარმეობის თეორიის განვითარებისა და კონცეპტუალიზაციის ხარისხის ამაღლებისთვის.

კვლევის მიზანია ძირითადი ბიზნეს-მოდელების, სოციალური მეწარმეობის კონცეფციის აგებისთვის საჭირო ფუნდამენტური ელემენტების განსაზღვრით, საქართველოში მოქმედი სოციალური საწარმოების საქმიანობის სპეციფიკის გამოვლენა და რეკომენდაციების შემუშავება მათი ოპერაციული ეფექტიანობის ამაღლებისთვის.

მიზნიდან გამომდინარე, სადისერტაციო ნაშრომი კონცენტრირებულია შემდეგ ამოცანებზე:

- სოციალური მეწარმეობის არსისა და მისი ძირითადი მახასიათებლების განსაზღვრა;
- სოციალური მეწარმეობის ადგილისა და როლის განსაზღვრა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ სისტემაში;
- სოციალური მეწარმეობის ფორმირების მიზეზების, მოტივებისა და წყაროების დადგენა;
- სოციალური მეწარმეობის განვითარების თავისებურებების ანალიზი, მათ შორის რეგიონულ და ნაციონალურ ჭრილში მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის მაგალითზე;
- ქართული სოციალური საწარმოების ძირითადი გამოწვევებისა და შესაძლებლობების ანალიზი;
- ნიშან-თვისებებისა და კრიტერიუმების გამოყოფა ბიზნეს-მოდელების ტიპოლოგიის შესამუშავებლად სოციალურ მეწარმეობაში;
- სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების აგებისთვის საჭირო ფუნდამენტური პარამეტრების განსაზღვრა;
- ძირითადი ბიზნეს-მოდელების განსაზღვრა ქართულ სოციალურ მეწარმეობაში ქეისების მეთოდის გამოყენებით;
- ბიზნეს-მოდელების სხვადასხვა ტიპის ფორმირების ინსტიტუციური თავისებურებების გამოვლენა სოციალურ მეწარმეობაში;
- სოციალური მეწარმეობის ტიპოლოგიის დადგენა და ძირითადი მოდელების სპეციფიკის ანალიზი;
- სოციალური მეწარმეობის ხუთი ძირითადი მოდელის საქართველოში არსებული სოციალური საწარმოების ჭრილში განხილვა.

სადისერტაციო ნაშრომის კვლევის საგანია სოციალური საწარმოების ფორმირების მოტივები და ფუნქციონირების თავისებურებები საერთო და რეგიონულ ჭრილში, მათი სოციალური და ეკონომიკური ეფექტიანობა, ასევე სოციალური საწარმოების ბიზნეს-მოდელების ძირითადი ტიპების ანალიზი საქართველოში.

კვლევის ობიექტია სოციალური საწარმოების სპეციფიკური ფორმები, მათი ფუნქციონირების მექანიზმი და გარემო, როგორც საქართველოს, ისე მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში.

სადისერტაციო ნაშრომის თეორიული მნიშვნელობა მდგომარეობს სოციალური მეწარმეობის კონცეპტუალური ასპექტების გამორკვევაში, სოციალური მეწარმეობის სუბიექტების განვითარებისა და ფუნქციონირების თავისებურებების თეორიული არსის გაღრმავებაში. სოციალური მეწარმეობის ბიზნეს-მოდელების სხვადასხვა ტიპის ფორმირების სპეციფიკის გამოვლენა ხელს შეუწყობს სოციალური საწარმოების მართვის ეფექტიანობის ამაღლებას, რაც, თავის მხრივ, უზრუნველყოფს ჯამური სოციალური ეფექტის ზრდას წარმატებული და სტაბილური ბიზნეს-მოდელების ტირაჟირების გზით. კვლევის შედეგები შეიძლება გამოყენებულ იქნას სოციალური საწარმოების მართვის პრაქტიკაში, როგორცსაწყის ეტაპზე, ბიზნეს-მოდელის არჩევისას, ასევე მისი შემდგომი განვითარების ეტაპზეც. კვლევის შედეგები, ასევე, შეიძლება მიმართული იყოს საგანმანათლებლო პროცესში, სოციალურ მეწარმეობასთან დაკავშირებული კურსების შემუშავებისას.

კვლევის მეთოდოლოგია. კვლევა ეფუძნება სოციალური მეწარმეობის, კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობის, სტრატეგიული მენეჯმენტისა და საზოგადოებრივი კეთილდღეობის თეორიების სფეროში ცნობილი უცხოელი და ქართველი ავტორების, ავტორიტეტული საერთაშორისო ინსტიტუტების ფუნდამენტურ გამოკვლევებსა და მეთოდებს.

ნაშრომში გამოყენებულია კვლევის თვისებრივი მეთოდები და „დასაბუთებული თეორიის“ (grounded theory) მიდგომა, რომელიც საშუალებას გვაძლევს გავიგოთ, თუ რა არის იმ ფენომენის უკან, რომელზეც არც თუ ისე ბევრი რამ არის ცნობილი.

კვლევა უპირატესად ეყრდნობა ქვისების ანალიზის მეთოდს, რაც გულისხმობს სოციალური საწარმოს/პროექტის ბიზნეს-მოდელის ანალიზის ერთეულის კონტექსტში განხილვას და იძლევა მსგავსი და განმასხვავებელი ნიშან-თვისებების გამოვლენის

შესაძლებლობას. აღნიშნული მეთოდის შემუშავების საფუძველზე, განხორციელდა 46 ქართული სოციალური საწარმოს/პროექტის კონტენტ-ანალიზი.

მეცნიერული სიახლე. კვლევის შედეგები ფაქტობრივად მთლიანად სიახლის მატარებელია, რამდენადაც მსგავსი მასშტაბის ემპირიული კვლევა საქართველოში ჯერ არ განხორციელებულა. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ საქართველოს რეალობაში სოციალური მეწარმეობის ემპირიული კვლევის შედეგებმა გაამდიდრა არსებული ცოდნა სოციალური საწარმოების მოდელების ძირითადი ტიპების ოპერაციული ეფექტიანობის მიმართულებით. სადისერტაციო ნაშრომი წარმოადგენს, როგორც სიახლის მატარებელს, ასევე კონტრიბუტორს სოციალური მეწარმეობის სფეროში არსებული ცოდნის შესავსებად. შესაბამისად, ნაშრომის მეცნიერულ სიახლეს წარმოადგენს შემდეგი:

- ჩამოყალიბდა სოციალური მეწარმეობის ცნების ავტორისეული განმარტება: *ნებისმიერი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის სუბიექტის ეკონომიკური საქმიანობა, რომელიც იყენებს სამეწარმეო მიდგომას იმ კონკრეტული სოციალური პრობლემის გადაჭრასთან დაკავშირებული მისიის შესასრულებლად, რომელიც ვერ იქნა გადაჭრილი საბაზრო და სახელმწიფო პოლიტიკის ჩავარდნისგამო;*
- სოციალური მეწარმეობის, როგორც ჰიბრიდული სისტემის ანალიზის საფუძველზე, გამოვლინდა სოციალური მეწარმეობის ძირითადი ნიშან-თვისებები და დაზუსტდა მისი ადგილი საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ სისტემაში: „განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე“ ჯგუფებზე მორგებული ფასეულობის შექმნა, ცენტრალიზებული სოციალური მისია, ფინანსური სტაბილურობის შენარჩუნება შერეული მიდგომის ხარჯზე (საბაზრო და არასაბაზრო მექანიზმების ერთობლივი გამოყენება), საზოგადოებასთან მჭიდრო კავშირი, თვითკმარობისკენ სწრაფვა;
- გამოვლინდა სოციალური მეწარმეობის ფორმირების მოტივები და წყაროები: საბაზრო და სახელმწიფო პოლიტიკის ჩავარდნის აღმოფხვრა, საბაზრო და არასაბაზრო ინსტრუმენტების გამოყენება, გაზიარებული ფასეულობა, მაღალი პირადი მოტივაცია კონკრეტული ჯგუფის სოციალური პრობლემის გადაჭრასთან დაკავშირებით;

- განხორციელდა სოციალური მეწარმეობის სექტორის SWOT ანალიზი საქართველოში, გამოვლინდა ის ძირითადი შესაძლებლობები და საფრთხეები რომელიც გარემოდან მომდინარეობს და აისახება სოციალური საწარმოების ძლიერ და სუსტ მხარეებზე;
- აგებულია ბიზნეს-მოდელის ანალიზის ავტორისეული სქემა, რომელიც ასახავს კომპონენტების ურთიერკავშირს და წარმოადგენს მოსახერხებელ, ლოგიკურად აწყობილ ალგორითმს სოციალური მეწარმეობის ბიზნეს-მოდელების ფორმირების თავისებურებების შესასწავლად (იხ. ნაშრომში სქემა 5);
- ოთხი ქეისის ანალიზის საფუძველზე გამოვლინდა სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების კომპონენტები: ფასეულობის შეთავაზება, სამომხმარებლო სეგმენტი, საკვანძო რესურსები, საქმიანობის ძირითადი სახეები, ფასეულობათა ჯაჭვი, კლიენტებთან ურთიერთქმედება, გასაღების არხები და შემოსავლის მიღების წყარო. ქეისების ანალიზის მეთოდის გამოყენებით დასაბუთებულია, რომ სოციალური საწარმოს წარმატებას გრძელვადიან პერსპექტივაში განაპირობებს ბიზნეს-მოდელის სწორად აგება, კერძოდ ის, რომ შემოსავლის მიღების სტრატეგია მიმართული უნდა იყოს პროექტის ძირითადი მისიის რეალიზებისკენ;
- დადგენილია, რომ სოციალურ საწარმოს გააჩნია განვითარების ორი ალტერნატივა: შექმნილი ფასეულობის გაფართოვება მოდელის შეცვლით, ან საკუთარ კომპენეტებზე კონცენტრირება პარტნიორთა საიმედო ქსელის შექმნით;
- მონაცემთა ემპირიული ანალიზის საფუძველზე დადგენილია, რომ ქართული სოციალური საწარმოების საქმიანობის დომინანტი სფეროა ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრა, მას მოსდევს ისეთი სფეროები, როგორცაა განათლება, სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება, კულტურა და გარემო პირობები, ხოლო ისეთ სფეროში, როგორცაა „უფლებების დაცვა“, „სურსათისა და წყლის პრობლემა“ და „ტექნოლოგიები“ ამ მიმართლებით სოციალური საწარმოები თითქმის არ ახორციელებენ მუშაობას;
- დადგენილია, რომ ქართულ სოციალურ საწარმოთა ძირითადი ნაწილი ახორციელებს სხვადასხვა შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირების პრობლემების გადაჭრას, მას

მოწყვება ქალთა და ახალგაზრდობის პრობლემები, კონფლიქტის ზონებთან მცხოვრები პირების, იძულებით გადაადგილებულ პირთა პრობლემები და ა.შ.;

- გამოვლინდა, რომ გადასაჭრელი პრობლემისა და შეთავაზებული ფასეულობის ხარისხი მჭიდროდაა დაკავშირებული ბენეფიციართა ტიპთან, კერძოდ კი იმასთან, თუ სად, ფასეულობათა ჯაჭვის რომელ რგოლზე იმყოფება ბენეფიციარი (საწყისი წერტილი, შუა წერტილი თუ საბოლოო წერტილი);
- ქეისების ანალიზის საფუძველზე განისაზღვრა სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების პარამეტრები ორი ძირითადი მახასიათებლის მიხედვით - ბენეფიციარის ადგილი ფასეულობათა ჯაჭვში (ფასეულობის შექმნა) და შემოსავლის მიღების წყარო (ფასეულობის განაწილება);
- განისაზღვრა ბიზნეს-მოდელების ხუთი ძირითადი ტიპი სოციალურ მეწარმეობაში. ეს ტიპებია: მოდელი „პლატფორმა“, მოდელი „ბაზარზე წვდომა“, მოდელი „დასაქმება“, მოდელი „საქონელზე/მომსახურებაზე წვდომა“, მოდელი „ქველმოქმედება“.

ნაშრომის პუბლიკაცია და აპრობაცია. სადისერტაციო ნაშრომის შინაარსის ამსახველი სტატიები გამოქვეყნებულია შემდეგ საერთაშორისო რეფერირებად ჟურნალებში:

1. „სოციალური მეწარმეობა, როგორც კვლევის ახალი სფერო“, ეკონომიკა და ბიზნესი, (ნომ. 4, 2019, ISSN 1987-5789);
2. „სოციალური მეწარმეობა, როგორც ჰიბრიდული სისტემა“, გლობალიზაცია და ბიზნესი, (ნომ. 10, 2020, ISSN 2449-2396 / ცნობა N00004381);
3. „ბიზნესმოდელების ანალიზი ქართული სოციალური საწარმოების მაგალითზე“, ეკონომიკა და ბიზნესი (ნომ. 3, 2020, ISSN 1987-5789);
4. “Regional Features of Social Entrepreneurship Development and Georgia”, European Journal of Marketing and Economics, (Vol 3 No 1 (2020): January - April 2020). http://journals.euser.org/files/articles/ejme_v3_il_20/Janelidze.pdf ;
5. „სოციალური მეწარმეობის მხარდამჭერი ინსტიტუტები“, IV საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“ (1-2 ნოემბერი 2019, შრომების კრებული).

ნაშრომის მოცულობა და სტრუქტურა. ნაშრომი შეადგენს კომპიუტერზე ნაბეჭდ 170 გვერდს. დისერტაცია შედგება შესავლის, ოთხი თავის, თორმეტი პარაგრაფისა და დასკვნისაგან. ნაშრომს თან ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის სია. კვლევის მიზნიდან და ამოცანებიდან გამომდინარე, ნაშრომის სტრუქტურა შემდეგი ფორმით ჩამოყალიბდა:

შესავალი

თავი 1. სოციალური მეწარმეობის კვლევის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები

- 1.1 სოციალური მეწარმეობა: არსი და ძირითადი მახასიათებლები
- 1.2 სოციალური მეწარმეობა როგორც ჰიბრიდული სისტემა
- 1.3 სოციალური მეწარმეობის მხარდამჭერი ინსტიტუტები

თავი 2. სოციალური მეწარმეობის განვითარების რეგიონული თავისებურებანი

- 2.1 სოციალური მეწარმეობა განვითარებულ ქვეყნებში
- 2.2 სოციალური მეწარმეობის სპეციფიკა განვითარებად ქვეყნებში
- 2.3 სოციალური მეწარმეობა საქართველოში

თავი 3. ბიზნეს-მოდელების სპეციფიკა სოციალურ მეწარმეობაში

- 3.1 ბიზნეს-მოდელების კონცეფცია სოციალური მეწარმეობის კვლევებში
- 3.2 სოციალური მეწარმეობის ბიზნეს-მოდელების კომპონენტები
- 3.3 ძირითადი მოდელები სოციალურ მეწარმეობაში: ქეისების ანალიზი

თავი 4. სოციალური მეწარმეობის ემპირიულად დასაბუთებული მოდელები საქართველოში 114

- 4.1 სოციალური მეწარმეობის ტიპოლოგია
- 4.2 სოციალური მეწარმეობის მოდელები საქართველოში
- 4.3 სოციალური მეწარმეობის ხუთი ძირითადი მოდელი

დასკვნა

გამოყენებული ლიტერატურა

თავი 1. სოციალური მეწარმეობის კვლევის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტები

სადისერტაციო ნაშრომის პირველ თავში განისაზღვრა სოციალური მეწარმეობის ადგილი და როლი სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემაში. დადგინდა, რომ სოციალურ მეწარმეობას გააჩნია მახასიათებლები, რომლებიც ასევე დამახასიათებელია სხვადასხვა

საზოგადოებრივ-ეკონომიკური აგენტისთვის, იქედან გამომდინარე, რომ სოციალურ მეწარმეობას, რომელიც გამოწვეულია საბაზრო და სახელმწიფო პოლიტიკის ჩავარდნით, შესწევს უნარი იპოვოს სოციალური პრობლემების გადაჭრის ინოვაციური გზები და ჩამოაყალიბოს საბაზრო ურთიერთობები ისეთ სფეროებში, სადაც საბაზრო ურთიერთობები მანამდე ფაქტობრივად არ არსებობდა.

მოცემულ თავში განხილულია სამი ძირითადი მიდგომა, რომელიც ყველაზე უფრო ხშირად გვხვდება სოციალური მეწარმეობის განსაზღვრისას: პირველი მიდგომის ფარგლებში ავტორები აქცენტს აკეთებენ სოციალური მეწარმეობის უნარზე – განახორციელოს სოციალური გარდაქმნა, ცვლილებები. მეორე - აქცენტს აკეთებს სამეწარმეო მეთოდზე სოციალური ეფექტის მისაღწევად. აქ მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ინდივიდის სამეწარმეო ხასიათი, რომლის წყალობითაც სოციალურ მეწარმეს შეუძლია შექმნას საერთო საზოგადოებრივი ფასეულობა. მესამე მიდგომა დაფუძნებულია სოციალური მეწარმეობის უნარზე მიაღწიოს “ორმაგ ეფექტს” (ფინანსურს და სოციალურს) და ხაზს უსვამს სოციალური მეწარმეობის შერეულ (ჰიბრიდულ) ბუნებას, რომელიც გულისხმობს კომბინირებულად სხვადასხვა სექტორის გარკვეული ნიშან-თვისებების თანაარსებობას ამ ფენომენში.

განისაზღვრა სოციალური მეწარმეობის ნიშან-თვისებები, რომელთა საფუძველზეც განხორციელდა სოციალური მეწარმეობის ავტორისეული განსაზღვრების ფორმულირება. ეს ნიშნებია: სოციალური მეწარმეობა არის გრძელვადიან დაგეგმვაზე დაფუძნებული საქმიანობა, რომელიც არ არის დამოკიდებული ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმაზე, სოციალური საწარმოს მისია და მიზნები უკავშირდება კონკრეტული სოციალური პრობლემის გადაჭრას, რომლის აღმოფხვრაც ვერ ხერხდება საბაზრო და სახელმწიფო პოლიტიკის ჩავარდნის გამო, ხოლო ფინანსური სტაბილურობის მიღწევა შესაძლებელია შერეული მიდგომის ხარჯზე.

სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მახასიათებლების ანალიზის საფუძველზე, მივიღეთ სოციალური მეწარმეობის შემდეგი განსაზღვრება: სოციალური მეწარმეობა – არის ნებისმიერი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მქონე სამეურნეო სუბიექტის

ეკონომიკური საქმიანობა, რომელიც იყენებს სამეწარმეო მიდგომას იმ კონკრეტული სოციალური პრობლემის გადაჭრასთან დაკავშირებული მისიის შესასრულებლად, რომელიც ვერ იქნა გადაჭრილი საბაზრო და სახელმწიფო პოლიტიკის ჩავარდნის გამო.

სოციალური მეწარმეობა განვიხილეთ, როგორც შერეული (ჰიბრიდული) ორგანიზაციული ფორმის წარმონაქმნი, რომელიც ერთდროულად ატარებს რამდენიმე სექტორისთვის დამახასიათებელ ნიშნებს, კერძოდ, სოციალური მეწარმეობა უზრუნველყოფს მაღალი დადებითი ეფექტის მქონე ფასეულობის შექმნას, რაც დამახასიათებელია საჯარო სექტორისთვის, აქტიურად იყენებს საბაზრო ინსტრუმენტებს, რაც არის კერძო სექტორისთვის დამახასიათებელი თვისება და აქვს სოციალური მისია და მჭიდრო კავშირი საზოგადოებასთან, რაც არის ასევე არაკომერციული (მესამე) სექტორის მახასიათებელი.

მსოფლიოში სოციალური მეწარმეობის განვითარებაში და მისი ინსტიტუციონალიზაციის პროცესში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სხვადასხვა სტეიკჰოლდერები (საგანმანათლებლო დაწესებულებები, მკვლევარები, ფონდები და ა.შ. მოცემულ თავში განხილულია სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მხარდამჭერი ინსტიტუტები.

საქართველოში, სოციალური მეწარმეობის სფეროში საგანმანათლებლო თუ სამეცნიერო პროექტების განვითარებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, რომელიც ამ მიმართულებით საქმიანობას ახორციელებს 2009 წლიდან.

თავი 2. სოციალური მეწარმეობის განვითარების რეგიონული თავისებურებანი

სადისერტაციო ნაშრომის მეორე თავში გამოვლინდა სოციალური მეწარმეობის ფორმირებისა და განვითარების თავისებურებები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნისა და რეგიონის ჭრილში. დადგინდა, რომ სოციალური მეწარმეობის აქტიური განვითარება მსოფლიოში იქცა ლოგიკურ რეაქციად იმ ინსტიტუციური ცვლილებების საპასუხოდ, რომლებიც გამოვლინდა სხვადასხვა ფორმით მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში და

რომლებმაც გამოიწვია სოციალურ წინააღმდეგობრიობათა ზრდა საზოგადოებაში და ახალი სოციალურ-ეკონომიკური აგენტების გამოჩენის აუცილებლობა, რომლებიც შეძლებდნენ გაჩენილი სახელმწიფო და საბაზრო პოლიტიკის კრახის კომპენსირებას.

ნაშრომში სოციალური მეწარმეობისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები და თავისებურებები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნისა და რეგიონის ჭრილში გვაქვს განხილული, რადგან საზოგადოებაში გავრცელებული ტრადიციები და ჩვეულებები უფრო მეტად მეტყველებს სხვადასხვა ქვეყანაში არსებული მწვავე სოციალური პრობლემების სტრუქტურასა და ბუნებაზე. მაგალითად, მუსლიმანურ ქვეყნებში, როგორც წესი, თითქმის არ არსებობს ობლობის პრობლემა, ვინაიდან რელიგიური წარმოდგენები, ნათესაური ურთიერთობების განვითარება ამ ქვეყნებში, არ აძლევს ინდივიდს უფლებას ოჯახის გარეშე დატოვოს ბავშვი. რუსეთში პირიქით, არსებობს გადატვირთული ბავშვთა თავშესაფრების მწვავე პრობლემა. მოცემული მაგალითი მეტყველებს კონტექსტის მნიშვნელოვნებაზე მსოფლიოში სოციალური მეწარმეობის განვითარების თავისებურებების განხილვისას.

საქართველოში სოციალური საწარმოებისათვის არ არის დადგენილი სპეციფიური იურიდიული ფორმა. აქედან გამომდინარე, თეორიულად, შესაძლებელია, რომ ნებისმიერი სამეწარმეო, თუ არასამეწარმეო სუბიექტის ფორმით დაფუძნებულმა სუბიექტმა განახორციელოს სოციალური მეწარმეობა. თუმცა, პრაქტიკაში დომინირებს არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირისა და შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების ფორმით დაფუძნებული სოციალური საწარმოები.

სოციალური საწარმოების დაფუძნებას ძირითადად, საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციები და ადგილობრივი არასამთავრობო სექტორი აფინანსებს. სოციალურ მეწარმეთა კვალიფიკაციის ამაღლებაზე და გადამზადებაზეც, ძირითადად, ეს აქტორები ზრუნავენ. საქართველოში სუსტად არის განვითარებული სოციალურ საწარმოთა ქსელიც, რომელიც გამოცდილების გაზიარებას და ურთიერთსწავლებას შეუწყობდა ხელს.

ქართულ სოციალურ საწარმოები რიგი შესაძლებლობების და გამოწვევების წინაშე იმყოფებიან. აღნიშნულ თავში განვახორციელეთ სექტორის სვოტ ანალიზი და განვიხილეთ

ქართული სოციალური საწარმოების ძლიერი და სუსტი მხარეები, აგრეთვე მათი გამოწვევები და შესაძლებლობები.

სოციალური მეწარმეობის განვითარების პოტენციური საქართველოში საკმაოდ დიდია, თუკი ყურადღებას გავამახვილებთ ერთის მხრივ მზარდ სოციალურ პრობლემებზე ქვეყანაში, ხოლო მეორეს მხრივ, გავაცნობიერებთ სოციალური პრობლემების გადაწყვეტისას ტრადიციული სახელმწიფო და საბაზრო მექანიზმების გამოყენების არაეფექტიანობას.

თავი 3. ბიზნეს-მოდელების სპეციფიკა სოციალურ მეწარმეობაში

სადისერტაციო ნაშრომის მესამე თავში გამოყოფილია სოციალური მეწარმეობის ბიზნეს-მოდელების ფორმირების სპეციფიური ასპექტები. ბიზნეს-მოდელის კონცეფცია სოციალურ მეწარმეობაში განვსაზღვრეთ, როგორც კონსტრუქცია, რომელიც მოიცავს ორ ელემენტს – საოპერაციო მოდელს და რესურს სტრატეგიას. საოპერაციო მოდელი – ეს არის იმ განსაზღვრული მოქმედებების, სტრუქტურის ერთობლიობა, რომლებმაც ურთიერთქმედების პროცესში უნდა შექმნას მოსალოდნელი ეფექტი. რესურს სტრატეგია ეხმარება საოპერაციო მოდელს აუცილებელი მატერიალური და არამატერიალური რესურსების განსაზღვრითა და მოზიდვით. იმასთან დაკავშირებით, რომ სოციალურ მეწარმეობაში რესურსების მოზიდვა შესაძლებელია უსასყიდლოთაც (შემოწირულობა, მოხალისეების მუშაობა და ასე შემდეგ), რესურს სტრატეგიას აქვს უფრო მეტი დატვირთვა, ვიდრე უბრალოდ ფინანსური სახსრების მოძიება.

სადისერტაციო ნაშრომის მესამე თავში შემუშავდა სოციალური მეწარმეობის ფორმირების წყაროების ავტორისეული ტიპოლოგია ორი პარამეტრის მიხედვით - ფორმირების საფეხური (ორგანიზაციული და ინდივიდუალური) და ფასეულობის შექმნაზე ორიენტირება (სოციალური ფასეულობა, გაზიარებული ფასეულობა, ეკონომიკური ფასეულობა).

დასაბუთდა სოციალური მეწარმეობის კვლევის აქტუალობა ძირითადი მოდელების ანალიზის მეშვეობით. ამგვარი მიდგომა საშუალებას იძლევა გავიგოთ ფასეულობის

შექმნის და განაწილებს რთული და სპეციფიური პროცესი, რომელიც დამახასიათებელია სოციალური მეწარმეობის სფეროში საქმიანობის განმახორციელებელი ფორმებისთვის.

ნაშრომში დასახული ამოცანების გადასაჭრელად განხორციელებული ემპირიული კვლევა რეალიზდა ორ ეტაპად. პირველი ეტაპის მიზანი მდგომარეობს სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების სპეციფიკის გამოვლენის აუცილებლობაში ამ მოდელების ტიპოლოგიისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების შემდგომი ფორმირებისას. ემპირიული კვლევის მეორე ეტაპის მიზანი მდგომარეობს სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების გამოვლენასა და ტიპოლოგიის ფორმირებაში.

ნაშრომის მესამე თავში წარმოდგენილია ემპირიული კვლევის განხორციელების პირველი ეტაპი, კერძოდ, განხორციელდა სოციალური მეწარმეობის ბიზნეს-მოდელების ფორმირების თავისებურებების შესწავლა ოთხი ქართული სოციალური საწარმოს ბიზნეს-მოდელის ანალიზის მეშვეობით, შემდგომში ამ მოდელების ტიპოლოგიის შესამუშავებლად საჭირო ნიშან-თვისებების გამოვლენის მიზნით.

განვიხილეთ ოთხი ქეისი – ქართული სოციალური საწარმოები/პროექტები, რომლებიც, წარმოადგენს საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრის მიერ სხვადასხვა პროექტის ფარგლებში გაცემული გრანტების ბენეფიციარებს.

თითოეულ პროექტთან მიმართებაში აღწერილია სოციალური პრობლემა, მასთან დაკავშირებული საბაზრო და სახელმწიფო პოლიტიკის ჩავარდნა, მათი გადაჭრის გზა სოციალური მეწარმეების მიერ და ორგანიზაციების მისიების ფორმულირება.

ოთხი ქეისის შედარებითა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ პრობლემებს, რომლის გადაჭრაც ხორციელდება მოცემული პროექტებით, არ აღიარებს ბევრი ინსტიტუტი, რაც პროექტების ხელმძღვანელების მხრიდან მოითხოვს დამატებით ძალისხმევას მიზნების მისაღწევად. მეორე, ამ პროექტების ბენეფიციართა ხასიათის განსაკუთრებული თავისებურებები – ჩაკეტილობა, გარე სამყაროსთან კონტაქტის დამყარების სურვილის/შესაძლებლობის არქონა და ბევრი სხვა პრობლემისა და სირთულის არსებობა – აიძულებს სოციალურ მეწარმეებს, იპოვონ ბენეფიციართან ურთიერთობების დასამყარებლად გზები მათი ჩართვით ფასეულობის ფორმირებისა და ფასეულობათა ქსელის გაფართოვების პროცესში.

მიუხედავად გაანალიზებული ორგანიზაციების სხვადასხვა სფეროებზე მიკუთვნებისა, განხილულ ქეისებში გამოვლენილი იქნა რიგი კანონზომიერებებისა, რომლებიც ადასტურებს სოციალური მეწარმეობის სპეციფიური ხასიათის არსებობას და ხაზს უსვამს სოციალური მეწარმეობის მოდელის განსაკუთრებულობას.

თავი 4. სოციალური მეწარმეობის ემპირიულად დასაბუთებული მოდელები

საქართველოში

სადისერტაციო ნაშრომის მეოთხე თავში განხორციელდა ემპირიული კვლევის მეორე ეტაპი, რომლის მიზანიც იყო სოციალურ მეწარმეობაში აპრობირებული ბიზნეს-მოდელების ტიპოლოგიის შემუშავება და ქართულ რეალობაზე მორგება. გამომდინარე იქედან, რომ სოციალური მეწარმეობა წარმოდგენილია სხვადასხვა არაერთგვაროვანი ორგანიზაციული ფორმებით, ტიპოლოგიის აგების მეთოდის გამოყენება დაგვებმარა ამ მოვლენის არსის გაგებაში, მისი საზღვრების გავლენასა და ფუნქციონირების თავისებურებების ახსნაში.

ემპირიული კვლევის მეორე ეტაპის მიზნებისთვის საბოლოოდ შერჩეული იქნა განვითარების სხვადასხვა სტადიაზე მყოფი (დაწყებული სტარტაპიდან) 46 ორგანიზაცია/პროექტი.

მონაცემთა ანალიზისთვის შერჩეული იქნა კრიტერიუმები, რომლებიც მოიცავს კატეგორიებს „პრობლემები“ და „სამიზნე ჯგუფი“.

დავადგინეთ, რომ ორგანიზაციების/პროექტების საქმიანობის დომინანტი სფერო, არის ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრა (34.8%). მას მოსდევს ისეთი სფეროები, როგორცაა განათლება (19.6%), სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება (15.2%), კულტურა (13%) და გარემო პირობები (6.5%). ისეთ სფეროში, როგორცაა „უფლებების დაცვა“, „სურსათისა და წყლის პრობლემა“ და „ტექნოლოგიები“ ამ მიმართლებით სოციალური საწარმოები თითქმის არ ახორციელებენ მუშაობას. შესაძლოა ასეთი ტენდენცია აიხსნას იმით, რომ უფლებათა დაცვის სფეროში მომუშავე არაკომერციული ორგანიზაციები გარკვეულ სირთულეებს აწყდებიან ბიზნეს-მოდელების ძიებისას,

რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი გახდებოდა ამ საქმიანობის განხორციელება სოციალური მეწარმეობის ჭრილში.

ორგანიზაციათა სამიზნე ჯგუფების მიხედვით წარმოდგენილი გადანაწილებით, დავადგინეთ, რომ ორგანიზაციების/პროექტების 30.4% ახორციელებს სხვადასხვა შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირების პრობლემების გადაჭრას, მას მოყვება ქალთა და ახალგაზრდობის პრობლემები (10.9%). კატეგორიაში „სხვა“ გაერთიანდა ის ჯგუფები, რომელთა ცალკე გამოყოფაც არ მოხდა, მაგალითად, კონფლიქტის ზონებთან მაცხოვრებელი პირები, ან/და იძულებით გადაადგილებულები, დევნილები და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ არსებული ემპირიული მონაცემების ანალიზის შედეგად, სამიზნე ჯგუფების მიხედვით კლასიფიკაციას დაემატა - კატეგორია „ხანდაზმულები“ (2.2%). „ხანდაზმულთა“ კატეგორიის არარსებობა უცხოელი მკვლევარების კლასიფიკაციაში აიხსნება სოციალური დაზღვევის განვითარებული სისტემის არსებობით განვითარებულ ქვეყნებში. მიუხედავად ქვეყანაში სათანადო სახელმწიფო ზომების, ხანდაზმული ასაკის მქონე პირების მომსახურებაზე მიმართული კერძო ინიციატივების შემუშავებისა, მაინც შესამჩნევია საბაზრო და სახელმწიფო პოლიტიკის ჩავარდნა ამ სფეროში, რაც იზიდავს სოციალურ მეწარმეობას ამ სფეროში. ამას მოწმობს ის შედეგები, რომლებიც მიღებულია ემპირიული მონაცემების ანალიზის შედეგად.

განალიზებული 46 ორგანიზაცია/პროექტის საფუძველზე შემუშავდა სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების ტიპოლოგია ორი ძირითადი მახასიათებლის მიხედვით - ბენეფიციარის ადგილი ფასეულობათა ჯაჭვში (ფასეულობათა ჯაჭვის საწყის წერტილში, შუა წერტილში ან საბოლოო წერტილში) და შემოსავლის მიღების წყარო (ბენეფიციარი/მესამე მხარე).

მონაცემების ილუსტრირებისთვის გამოყენებული იქნა ცნებები - ფასეულობათა ჯაჭვი, სოციალური მეწარმე (სმ), ბენეფიციარი (ბ), მყიდველი (მ), ფინანსების ნაკადი, საქონლის/მომსახურების ნაკადი.

სადისერტაციო ნაშრომის მეოთხე თავში მიღებული იქნა სოციალური მეწარმეობის მოდელების ხუთი ძირითადი ტიპი, რომლებიც არის საბაზისო და შესაძლებელია

გამოყენებული იქნას უფრო რთული ბიზნეს-მოდელების ასაგებად. ეს ტიპებია: მოდელი „პლატფორმა“, მოდელი „ბაზარზე წვდომა“, მოდელი „დასაქმება“, მოდელი „საქონელზე/მომსახურებაზე წვდომა“, მოდელი „ქველმოქმედება“:

- მოდელში „პლატფორმა“ სოციალური მეწარმე გვევლინება შუამავლად ბენეფიციარსა და მყიდველს შორის, ახორციელებს რა ძირითადი მიზნის რეალიზებას - ბენეფიციარის ბაზარზე წვდომის უზრუნველყოფას. მოცემულ მოდელში ბენეფიციარი იხდის მომსახურების საფასურს, იღებს რა წვდომას რესურსებზე, მომსახურებაზე, რომლის მიწოდებასაც ახორციელებს მისთვის სოციალური მეწარმე;
- მოდელი „ბაზარზე წვდომა“ ასევე ითვლება მოდელად, სადაც სოციალური მეწარმე შუამავალია, რომელიც უზრუნველყოფს ბენეფიციარის ბაზარზე წვდომას, თუმცა მოდელ „პლატფორმასგან“ განსხვავებით, მოცემულ მოდელში შემოსავლის წყაროს წარმოადგენს მესამე მხარე და არა ბენეფიციარი;
- მოდელი „დასაქმება“ - ესაა მოდელი, სადაც ბენეფიციარი იმყოფება ფასეულობათა ჯაჭვის შიგნით. ის ემსახურება მოსახლეობის „მოწყვლადი“ ჯგუფების დასაქმების იდეას (მაგალითად, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირები, მუდმივი საცხოვრებელი ადგილის არმქონე პირები, პირები, რომლებმაც ახლახანს დატოვეს ბავშვთა სახლები სრულწლოვანების ასაკის მიღწევის გამო და ა.შ.);
- მოდელი „საქონელზე/მომსახურებაზე წვდომა“ ავსებს სახელმწიფო თუ საბაზრო პოლიტიკის ჩავარდნებს, რომლებიც დაკავშირებულია ადამიანთა გარკვეული ჯგუფებისთვის ამა თუ იმ საქონელზე/მომსახურებაზე წვდომის არქონასთან. მოცემულ მოდელში შემოსავლის წყაროს წარმოადგენს ბენეფიციარი;
- მოდელში „ქველმოქმედება“ ბენეფიციარი იღებს საქონელს/მომსახურებას აბსოლუტურად უსასყიდლოდ. როგორც წესი, ასეთი მოდელი გამოიყენება იმ შემთხვევებში, როდესაც ბენეფიციარს არ შეუძლია გადაიხადოს საქონლის/მომსახურების საფასური.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ძირითადი მოდელები არის შერეული ტიპის (ჰიბრიდული), რომლებიც საკმაოდ გავრცელებულია სოციალურ მეწარმეობაში. კვლევამ აჩვენა, რომ ყველაზე ხშირად გამოყენებადი მოდელი ესაა - ორი მოდელის „დასაქმების“ და

„ქველმოქმედების“ კომბინაცია, ანუ როდესაც ბენეფიციარი იმყოფება ფასეულობის ჯაჭვის შიგნით და ამავდროულად არის მომხმარებელიც. ამასთანავე, ეს შესაძლებელია იყოს ერთი და იგივე სამომხმარებლო სეგმენტი.

მოცემულ თავში გამოვლინდა სოციალური მეწარმეობის მოდელების თითოეული ტიპის ინსტიტუციური თავისებურებები, რომლებიც ერთი მხრივ, ასახავენ გლობალურ ტენდენციებს, ხოლო მეორე მხრივ, გამოყოფილი ტიპების ფორმირებისა და განვითარების რეგიონულ თავისებურებებს.

სადისერტაციო კვლევის ჩარჩოებში შესაძლებელი გახდა სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების ფორმირების თავისებურებების გამოვლენა სოციალური მეწარმეობის სფეროში მოქმედი ფირმების ძირითადი ბიზნეს-პროცესების ანალიზის მეშვეობით. ამან მოგვცა არა მხოლოდ სოციალური მეწარმეობის მოდელების სპეციფიკის უკეთ გაგების საშუალება, არამედ თავად სოციალური მეწარმეობის, როგორც საზოგადოებრივ-ეკონომიკური და ორგანიზაციული მოვლენის უფრო სიღრმისეული შესწავლის შესაძლებლობაც.

დასკვნა

ჩატარებული კვლევის შედეგად მიღებული იქნა შედეგები, რომლებიც იძლევა შემდეგი დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას:

- ტიპოლოგიების შემუშავების მეთოდის გამოყენება საშუალებას იძლევა გავამარტივოთ რთული კონცეფციები ობიექტების რამდენიმე, ჩვეულებრივ ორი მახასიათებლის შესაბამისად კლასიფიცირების გზით, შევიტანოთ კონცეპტუალური სიცხადე შესასწავლ მოვლენაში და აღნიშნული ვაქციოთ კარგ საფუძვლად შემდგომი ემპირიული და თეორიული კვლევებისთვის;
- სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების კვლევის სფეროში არსებული ლიტერატურის ანალიზის შედეგად, ასევე ემპირიული მონაცემების შესწავლისა და გაანალიზების შედეგად გამოიკვეთა გარკვეული მახასიათებლები და კრიტერიუმები სოციალური მეწარმეობის მოდელების ტიპოლოგიის შემუშავებისთვის - ბენეფიციარის ადგილი ფასეულობათა ჯაჭვში (საწყისიწერტილი, შუა წერტილი თუ საბოლოოწერტილი)

და შემოსავლის მიღების წყარო (ბენეფიციარი, მესამე მხარე). როგორც ანალიზმა აჩვენა, მოცემული კრიტერიუმების გამოყენება სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების ტიპოლოგიის შესამუშავებლად არის არა მხოლოდ ლოგიკური კონცეპტუალური თვალსაზრისით, არამედ ემპირიულად დასაბუთებულიც;

- გამოყოფილი მახასიათებლებისა და კრიტერიუმების საფუძველზე შემუშავებული იქნა ემპირიულად დასაბუთებული სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების ტიპოლოგია, მიღებული იქნა მოდელების ხუთი ძირითადი ტიპი. შესწავლილი და გამოვლენილი იქნა სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების ფორმირების ინსტიტუციური თავისებურებები;
- მოცემულმა ტიპოლოგიამ შესაძლებლობა მოგვცა გადაგვედგა კიდევ ერთი ნაბიჯი „სოციალური მეწარმეობის“ ფენომენის კონცეპტუალური სიცხადის მიმართულებით ძირითადი მოდელების შესწავლის ლოგიკის დახმარებით;
- სოციალური მეწარმეობის მოდელების მოცემული ტიპოლოგია საკმაოდ მისაღებია პრაქტიკაში, ვინაიდან, პირველ რიგში, შესაძლებლობას იძლევა აქცენტი გაკეთდეს ძირითად პრინციპულ საკითხებზე სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების შემუშავებისას - ფასეულობის შეთავაზება და შემოსავლის მიღების ლოგიკა და მეორე, არის მარტივი გამოსაყენებელი საბაზისო კონსტრუქციიდან უფრო რთული კონსტრუქციების მიღების შესაძლებლობის ხარჯზე.

წარმოდგენილი ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა მდგომარეობს სოციალური მეწარმეობის ძირითადი მოდელების ემპირიულად დასაბუთებული ტიპოლოგიის შემუშავებაში, რომელსაც შეაქვს გარკვეული სიცხადე სოციალური მეწარმეობის სფეროში ფუნქციონირებადი ორგანიზაციების მმართველობით ასპექტებში და არის წინგადადგმული ნაბიჯი „სოციალური მეწარმეობის“, როგორც მოვლენის გაანალიზებაში ძირითადი მოდელების მუშაობის ლოგიკის შესწავლის მეშვეობით.

გამოქვეყნებული ლიტერატურა

- „სოციალური მეწარმეობა, როგორც კვლევის ახალი სფერო“, ეკონომიკა და ბიზნესი, (ნომ. 4, 2019, ISSN 1987-5789)
- „სოციალური მეწარმეობა, როგორც ჰიბრიდული სისტემა“, გლობალიზაცია და ბიზნესი, (ნომ. 10, 2020, ISSN 2449-2396 / ცნობა N00004381)
- „ბიზნესმოდელების ანალიზი ქართული სოციალური საწარმოების მაგალითზე“, ეკონომიკა და ბიზნესი (ნომ. 3, 2020, ISSN 1987-5789)
- “Regional Features of Social Entrepreneurship Development and Georgia”, European Journal of Marketing and Economics, (Vol 3 No 1 (2020): January - April 2020).
http://journals.euser.org/files/articles/ejme_v3_i1_20/Janelidze.pdf
- „სოციალური მეწარმეობის მხარდამჭერი ინსტიტუტები“, IV საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“ (1-2 ნოემბერი 2019, შრომების კრებული)